

В.А. Сухомлинского относительно проблемы сохранения здоровья детей и молодёжи. Определены наиболее важные условия создания благоприятной для здоровья психодидактической среды.

Ключевые слова: физическая, социальная, духовная, психическая составляющие здоровья, психодидактические аспекты, здоровьесберегающая функция образования, образовательная среда.

Oleksandra SAVCHENKO

Psychodidactic aspects of implementing health-saving function of school education: a dialogue with V.O. Sukhomlynskyi

The article deals with psychodidactic aspects of implementation of health-saving function of school education based on an analysis of views of V.O. Sukhomlynskyi on the problem of preserving the health of children and young people. Defined the most important conditions for the creation of favorable for the health psychodidactic environment.

Keywords: physical, social, spiritual, mental components of health, psychodidactic aspects, health-saving function of education, educational environment.

Ідеї В.О. Сухомлинського щодо збереження здоров'я дітей в умовах розвитку освіти: бібліографічне дослідження

Людмила ЗАЛІТОК,

кандидат педагогічних наук, заступник директора з наукової роботи
Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського

Здоров'я дитини – це стан її повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, тому до стратегічних завдань суспільства належить питання його збереження та зміцнення. Сучасний стан освіти характеризується постійним збільшенням навчальних навантажень на тлі вираженого психоемоційного напруження, низькою руховою активністю дітей, що, в свою чергу, призводить до систематичного порушення режиму дня учнів, зростання ризику захворюваності та розвитку психологічних стресів.

Окреслені проблеми потребують від освітян пошуку нових соціальних і педагогічних підходів щодо збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління й не можуть розглядатися окремо від теоретичної та практичної спадщини видатних педагогів минулого.

Повною мірою на здоров'язбережувальні технології у процесі навчання, виховання та розвитку учнів спиралась педагогічна система В.О. Сухомлинського. У спадщині педагога розкривається максимум умов і можливостей з формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей. Василь Олександрович стверджував, що «турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [9, с. 103].

У працях вченого чітко прослідковується взаємозв'язок фізичного та морального здоров'я, визначаються методи щодо його збереження та зміцнення. В.О. Сухомлинський був переконаний, що турбота про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму харчування, праці,

відпочинку, а насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил, де вінцем гармонії є радість творчості [там само, с. 109]. Ідеї та поради Василя Олександровича є актуальними і вкрай необхідними для збереження здорової нації і в умовах сьогодення.

З огляду на це, у читальному залі Фонду В.О. Сухомлинського Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського було проведено дослідження цієї проблеми, яке дало змогу нам виокремити та систематизувати документи, що стосуються питань збереження здоров'я дітей, згрупувавши їх за такими розділами:

- I. Здоров'я дитини: погляд В.О. Сухомлинського.
- II. Педагогічний простір як фактор реалізації оздоровчої функції освіти.
- III. Взаємозв'язок духовного і фізичного розвитку особистості.
- IV. Підготовка вчителя до реалізації оздоровчої функції освіти.

До першого розділу увійшли твори В.О. Сухомлинського, які згруповані за видами публікацій (окремі видання, статті, фрагменти творів) та розміщені за алфавітом назв праць педагога. Всі наступні

розділи представляють вивчення поглядів Василя Сухомлинського на здоров'я дітей та перспективи їх реалізації, де матеріал розміщено за алфавітом прізвищ авторів і назв праць. У списку використано суцільну нумерацію бібліографічних записів, що налічує 129 позицій документів за період з 1957 до 2012 рр. Рекомендаційний список слугуватиме цінним джерелом для досліджень науковців, аспірантів, учителів, вихователів та студентів, які вивчають і впроваджують у практику ідеї великого українського педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського*.

Розділ І. ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ: ПОГЛЯД В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Окремі видання

1. «Обережно: дитина!»: В.О. Сухомлинський про важких дітей: темат. зб. / [упоряд. Т.В. Філімонова; автор ідеї, консультант та наук. ред. проф. О.В. Сухомлинська]. – Луганськ: Держ. закл. «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2008. – 264 с.

Статті, фрагменти творів

2. «Безнадіжно отстающий...» // Трудные судьбы. – М.: Знание, 1967. – С. 73–78.

3. Бесіди про виховання. Крила здоров'я // Рад. Україна. – 1978. – 19 верес.

4. Бережіть і водночас розвивайте пам'ять підлітків, юнаків і дівчат // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 517–518. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).

5. Бережіть нервову систему підлітка! // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 370–377. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).

6. Важливо, щоб Петрик потрапив до досвідченого педагога, який знає світ дитячої психіки // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, Бесіда четверта. – С. 523–525. – (Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський).

7. Вашій дитині через рік іти до школи // Наддніпрянська правда (Світловодськ). – 1966. – 4 січ.

8. Виховуйте розум дитини // Кіровоград. правда. – 1965. – 7 серп.

9. Здоров'я, здоров'я і ще раз здоров'я // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Роки дитинства. – С. 103–111. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).

10. Здоров'я і духовне життя школярів // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, розд. 3: Піклування про здоров'я і фізичне виховання. – С. 125–129. – (Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський).

11. Людина неповторна // Кіровоград. правда. – 1960. – 31 трав. (№107); 3 черв. (№109); 4 черв. (№110).

12. Ми живемо в Саду здоров'я // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3,

розд.: Школа радості. – С. 94–95. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).

13. На нашей совести – человек // Учитель. газ. – 1964. – 5 дек. (№144); 8 дек. (№145); 10 дек. (№146).

14. Найкращі ліки: [взаємозв'язок фізичного та духовного здоров'я дитини] // Рад. освіта. – 1967. – 4 січ. – С. 2. – (Роздуми про педагогічну культуру / В.О. Сухомлинський).

15. Народження чоловіка, народження жінки // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 345–350. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).

16. Наш куточок мрії // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Школа радості. – С. 42–48. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).

17. Наша праця й відпочинок під час канікул // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 362–367. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).

18. О «трудном» ученике и его товарищах // Учитель. газ. – 1957. – 17 авг. (№102).

19. О «трудных» подростках // Учитель. газ. – 1957. – 5 марта (№28).

20. Осторожно: ребенок! // Лит. газ. – 1969. – 19 февр. (№8).

21. Піклування про здоров'я молодого покоління, фізичне виховання // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1, розд.: Теоретичні й практичні проблеми, які висуваються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості. – С. 192–196. – (Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський).

22. Поради вчителю, який готується працювати з першим класом // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 511–512. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).

23. Праця як засіб зміцнення здоров'я // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, розд. 3: Піклування про здоров'я і фізичне виховання. – С. 137–140. – (Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський).

24. Природа – джерело здоров'я // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Школа радості. – С. 48–53. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).

25. Про здоров'я і повноту духовного життя вчителя. Кілька слів про радість праці // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 425–429. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).

26. Про роботу з «важкими» учнями // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 449–452. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).

* Подаємо один із розділів бібліографічного покажчика – редакція.

27. Психічна культура // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 377–381. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
28. Режим харчування, праці й відпочинку // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 360–362. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
29. Розумове виховання і всебічний розвиток особистості // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 1, розд.: Теоретичні й практичні проблеми, які висуюються життям у процесі здійснення ідеї всебічного розвитку особистості. – С. 91–106. – (Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський).
30. Самый отстающий в классе // Лит. газ. – 1970. – 19 авг. (№34).
31. Санітарно-гігієнічні вимоги до зовнішніх умов життя і до режиму праці та відпочинку школяра // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, розд. 3: Піклування про здоров'я і фізичне виховання. – С. 129–137. – (Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський).
32. Спритність, пластичність, краса рухів // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 368–370. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
33. Становлення особистості // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 340–345. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
34. Тисяча задач із живого задачника // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Роки дитинства. – С. 145–153. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).
35. Трудные дети // Правда Украины. – 1966. – 12 февр.
36. Умейте читать душу // Огонек. – 1968. – Окт. (№4). – С. 9–11.
37. Учтите ребенка мыслить // Правда Украины. – 1966. – 19 нояб.
38. Фізична культура // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 356–359. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
39. Фізичне виховання і проблема вільного часу та відпочинку // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, розд. 3: Піклування про здоров'я і фізичне виховання. – С. 142–144. – (Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський).
40. Фізичне виховання на уроках і спорт // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, розд. 3: Піклування про здоров'я і фізичне виховання. – С. 140–142. – (Павлівська середня школа / В.О. Сухомлинський).
41. Хлопчики і дівчатка – чоловіки й жінки // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Фізична і психічна культура підлітка. Людина ніби вдруге народжується. – С. 350–356. – (Народження громадянина / В.О. Сухомлинський).
42. Хто ж вони – важкі діти? // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, Бесіда четверта. – С. 508–514. – (Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський).
43. Читання – важливий засіб розумового виховання «важких» учнів // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 474–475. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).
44. Чому діти стають важкими? // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4, Бесіда четверта. – С. 514–523. – (Розмова з молодим директором / В.О. Сухомлинський).
45. Чудодійний бальзам: [про режим та повноцінне харчування дитини] // Рад. освіта. – 1967. – №13. – С. 2. – (Роздуми про педагогічну культуру / В.О. Сухомлинський).
46. Школа під блакитним небом // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 3, розд.: Школа радості. – С. 30–42. – (Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський).
47. Як виховувати пам'ять // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 516–517. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).
48. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної діяльності // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 429–432. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).
49. Як розвивати мислення й розумові сили дітей // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 515–516. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).
50. Як у дошкільний період вивчати мислення дітей // Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – Т. 2. – С. 512–515. – (Сто порад учителям / В.О. Сухомлинський).
51. Як учити думати // Кіровоградська правда. – 1965. – 20 серп.